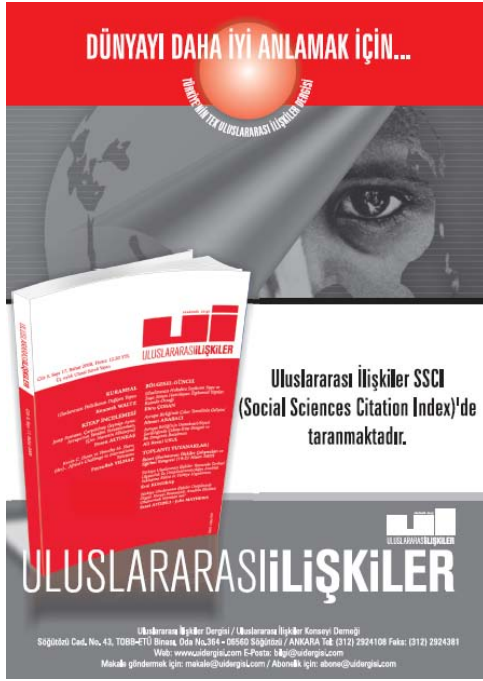

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolünü Oluşturmak Mümkün mü?

Ersel Aydınlı*, Julie Mathews

* Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Bilkent Üniversitesi, Eğitim
Bilimleri Enstitüsü

Bu makaleye atıf için: Aydınlı, Ersel ve Mathews, Julie, "Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Oluşturmak Mümkün mü?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 161-187.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolünü Oluşturmak Mümkün mü?*

Ersel AYDINLI** ve Julie MATHEWS***

ÖZET

Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi içinde merkez ve çevre arasındaki eşitsizliklerle ilgili kaygılar, Uluslararası İlişkiler’de kuramsal kavramların ulusal farklılıklardan beslenerek oluşturulup oluşturulamayacağına dair şüphelere yol açtı. Bununla birlikte, henüz Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasının çevre bir ülke veya bölgede nasıl geliştiğine dair ayrıntılı bir bakışı içeren ve özgün kuramsal paradigmalardan gelişimini engelleyen faktörleri araştıran çalışmalar mevcut değildir. Bu makale, Türkiye deneyiminden yola çıkarak özgün kuramsallaştırmanın çevrenin Uluslararası İlişkiler disiplininde merkez tarafından saygın bir biçimde tanınması için tek yöntem olabileceğini öngörüyor.****

The Original Theory Potential of International Relations Discipline in Turkey: Is it Possible to Develop Anatolian School?

ABSTRACT

Concerns about the inequalities between the center and the periphery within the development of International Relations Discipline (IR) have brought doubts about whether or not the theoretical concepts of International Relations could be developed by contributions from national differences. In addition, studies with a thorough prospect about how the IR theorization has developed in a periphery country or in a region and researching about the factors which have prevented the development of original theoretical paradigms have yet to exist. Taking the road with Turkey’s experience, this article foresees the original theorization in IR as the only way for the periphery to be acknowledged respectably by the center.

* Bu makalenin İngilizce benzeri Review of International Studies Dergisi Güz 2008 Sayısında yayımlanacaktır.

** Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara. E-Posta: ersel@bilkent.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, MA TFL Direktörü, Ankara. E-Posta: Julie@bilkent.edu.tr

**** Bu araştırmaya doğrudan ve dolaylı katkılarından dolayı (Özgün Kuram Çalışma toplantıları sırasında ve sonrasında) Şaban Çalış, Ali Karaosmanoğlu, Levent Köker, Tarık Oğuzlu, Necati Polat, Ali Tekin ve Nuri Yurdusev’e; ayrıca Tore Fougner ve Paul Williams’a ve son olarak araştırma asistanları Sebahat Bulduk ve Ayaç Denk’e, Elif Çetin, Gonca Biltekin ve Burak Bilgehan Özpek’e de teşekkür ederiz.

Merkez ve çevrenin Uluslararası İlişkiler'in akademik bir alan olarak gelişimindeki rolleri ve bu rollerin birbirleri arasındaki ilişki çeyrek yüzyıldan daha fazla süredir tartışılmaktadır. Bu tartışma çoğunlukla disiplinin doğuşuna ve ilk zamanlardaki gelişimini merkezin –ve öncelikle Amerika'nın– hâkim olduğu¹, fakat son yıllarda Uluslararası İlişkiler'in Kuzey Amerika'nın dışında hızlı bir genişleme göstererek adına yarasır bir düzeye ulaştığı sonucuna vardı.² Öte yandan, bu genişlemenin ciddi biçimde sınırlı olduğu da kaydedilmiştir. Yayınlar bazında, önde gelen Uluslararası İlişkiler dergilerinin ağırlıklı olarak hala Kuzey Amerika ve Batı Avrupalı akademisyenlerin eserlerini yayınlama eğilimi içinde bulunmaları³, ve bu alanda çalışan en etkili akademisyenlerin genelde Amerikan vatandaşı olmaları bu tespiti doğrular niteliktedir.⁴

Belki de bu bulguların temeli Uluslararası İlişkiler'in disiplin bilginin inşası ve yayılması bağlamında dengesiz olduğu argümanına dayanmaktadır. 20 küsur sene önce Uluslararası İlişkiler'de fikirlerin sadece merkezden çevreye doğru yayılmakta olduğu belirtilmiştir.⁵ O zamandan bu yana çok az şeyin değiştiği görülmektedir.⁶ Uluslararası İlişkiler'in tamamen küresel bir disiplin olarak iki-

¹ H. Alker ve T. Biersteker, "The Dialectics of World Order: Notes for a Future Archeologist of International Savoir Faire", *International Studies Quarterly*, Cilt 28, No 2, 1984, s. 121–142; S. Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Cilt 106, No 3, 1977, s. 41–60; F. Neal ve B. Hamlett, "The Never-never Land of International Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 13, No 3, 1969, s. 281–305.

² M. Kahler, "International Relations: Still an American Science?", L. Miller ve M.H. Smith (der.) *Ideas and Ideals: Essays on Politics in Honor of Stanley Hoffmann*, Boulder, Colorado, Westview, 1993, s. 395–414; N. Palmer, "The Study of International Relations in the United States", *International Studies Quarterly*, Cilt 24, No 3, 1980, s. 343–364.

³ E. Aydınli ve J. Mathews, "Are the Core and Periphery Irreconcilable? The Curious World of Publishing in IR", *International Studies Perspectives*, Cilt 1, No 3, 2000, s. 289–303; K. Goldmann, "Im Westen Nichts Neues: Seven International Relations Journals in 1972 and 1992", *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 2, 1995, s. 245–260; S. Hajjar et al., "The Literature of Political Science: Professional Journals in Four Nations", *International Social Science Journal*, Cilt 29, No 2, 1977, s. 245–332; D. Pfothenauer, "Conceptions of Political Science in Western Germany and the United States", *Journal of Politics*, Cilt 34, No 3, 1972, s. 554–591.

⁴ S. Peterson, ve M.J. Tierney, *Teaching and Research Practices, Views on the Discipline and Policy Attitudes of International Relations*, Faculty at U.S. Colleges and Universities, basılmamış çalışma, <http://www.wm.edu/irtheoryandpractice/trip/surveyreport05-06.pdf>.

⁵ K.J. Holsti, *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*, Boston, Allen and Unwin, 1985.

⁶ M. Ayoob, "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, Cilt 4, No 3, 2002, s. 27–48.; Robert Crawford ve Darryl Jarvis (der.) *International Relations—Still an American Social Science: Towards Diversity in International Thought*, Albany, SUNY Press, 2001; S. Smith, "The U.S. and the Discipline of International Relations: 'Hegemonic Country, Hegemonic Discipline'",

lemi de burada yatmaktadır. Dünya genelinde üniversitelerde açılan Uluslararası İlişkiler bölümleri açısından, gerçekte önemli olan, o bölümlerde araştırılan ve öğretilen temel düşüncelerin, sayıları sınırlı olan bir grup akademisyenin ürünü olup olmadığıdır. Başka bir deyişle, kuramları kim yaratırsa gündemi de o kontrol eder. Çevre, bu görev dağılımının alıcı tarafında olduğu müddetçe disiplinde zayıf, ikincil bir ortak olarak kalacak ve bu dengesizlik disiplinin küresel siyaseti anlama amacına ulaşma potansiyelini sınırlandırmaya devam edecek.

Bu kaygılar son yıllarda disiplinel düşüncelerin gelişimi ile Uluslararası İlişkiler'de ulusal farklılıklara dayalı kuramsal kavramların oluşturulmasının mümkün olup olmadığına dair tartışmalara yol açtı.⁷ Sorular sorulmaya başlanmasına rağmen, Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasının çevre bir ülke veya bölgede nasıl geliştiğine dair ayrıntılı bir bakış sağlayan ve bu bağlamda özgün kuramsal paradigmanın gelişimini engelleyen yerel ve merkezi faktörleri araştıran çalışmalar henüz mevcut değildir. Bu makale Türkiye örneğine odaklanmakta ve bu örnekten yola çıkarak Uluslararası İlişkiler'de düşüncelerin tek yönlü hareketinde ve disiplininin kendi kuramsal temellerinin gerçek anlamda uluslararası hale getirilmesine yönelik gösterdiği dirençte payı olan faktörleri anlamaya çalışmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplini Türkiye'de yarım yüzyıldan daha fazla süredir bulunmakta, fakat birçok yönden disiplinel bir topluluk olarak bir araya gelmek için hala mücadele etmektedir. Disiplinin gelişimini ve mevcut durumunu anlamaya çalışırken ortaya çıkan belki de en ayırt edici özellik, disiplinin Uluslararası

International Studies Review, Cilt 4, No 2, 2002, s. 67-85; S. Strange, "Presidential Address: ISA as a Microcosm", *International Studies Quarterly*, Cilt 39, No 3, 1995, s. 289-295; O. Waever, "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, Cilt 52, No 4, 1998, s. 687-727.

⁷ Bu son çalışmanın çoğu Çin'den gelmektedir. Örneğin, W. A. Callahan, "China and the Globalisation of IR Theory: Discussion of 'Building International Relations Theory with Chinese Characteristics'", *Journal of Contemporary China*, Cilt 10, No 26, 2001, s. 75-88; D.C. Kang, "Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks", *International Security*, Cilt 27, No 4, 2003, s. 57-85; Y. Wang, "On National Identity of International Relations Theories", makale, Uluslararası Çalışma Birliğinde (*International Studies Association*) sunulmuştur (Montreal, 2004). Bu çaba, "Çin Uluslararası İlişkileri" ya da "Türk Uluslararası İlişkileri" ne demek konusu hakkında önemli sorular sorar. Bu makalede, "Türk Uluslararası İlişkileri" ya da "Türk Uluslararası İlişkiler Topluluğu" ile Türk üniversitelerinde çalışan Türk vatandaşlar kastedilmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler bölümlerinde çalışan ve yerel değerlere, araştırma tutumlarına, ve hatta dile içe dönük ilgisi ve anlayışı olan yabancılar da bu gruba eklenebilir. Varsa bile, bu çok küçük bir gruptur şimdilik. Benzeri olarak, bir süre yurtdışında yaşamış ve çalışmış Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenleri de "Türk Uluslararası İlişkileri"nin bir parçası şimdilik, ama daha çok buldukları yerdeki yerel Uluslararası İlişkiler disiplinel topluluğunun bir parçası olarak görülebilir.

İlişkiler kuramı ve kuramsallaştırmanın dünyası ile olan karmaşık ve rahatsızlık verici ilişkisidir. Özellikle son 15 – 20 yılda, “kuramsallaştırma” ve buna ilişkin oluşan mesleki kimlikler yerel disiplinel toplulukta “kuramcılar/teoriciler” (çoğunluk tarafından sahiplenilen bir etiket) ve “diğerleri” (kendilerini kuramcı atfedendenler kendileri dışında kalan grubu tanımlama biçimi) arasında bir ayrılıkla sonuçlandı. Disiplindeki güç mücadelesiyle yakından alakalı olan bu ayrım, farklı akademik nesiller, eğitim geçmişleri, mesleki ilgi alanları ve sosyo-ekonomik sınıflar boyunca bir bölünmeye neden olmaktadır. Kuramın yerel disiplin içinde oynadığı önemli rol göz önüne alındığında, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler’in en az kuram alanında başarılı olması ironik bir durum oluşturmaktadır. Biz bu makalede Uluslararası İlişkiler kuramına – yerel disiplinel topluluğa ne zaman ve nasıl ortaya konulduğuna, onun ayrıcalıklı ve dolayısıyla sık sık sahiplenilen bir disiplinel faaliyet olarak ortaya çıkışı etrafındaki faktörlere ve “kuramsallaştırma” başlığı altına giren bilimsel faaliyetlerin çeşitlerine – odaklanarak Türk Uluslararası İlişkiler’indeki tutarsızlığa bakıyoruz. Bu yerleşik kalıplarda değişim için olasılıkları ve bunların disiplinindeki daha geniş merkez – çevre ilişkisi üzerine etkilerini dikkate alarak bitiriyoruz.

Bu konuları anlamak için Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler akademisyenin kelimelerine itimat ediyoruz ve bunu yaparken de sözlü kaynak olarak mülakatlara⁸ ve yazılı kaynak olarak da yerel disiplinel topluluk tarafından yıllardır üretilen metinlere başvuruyoruz. Bir grup akademisyenin kişisel deneyimleri ve gözlemleri ile Türkiye’de bir “özgün kuram” çalışma grubu oluşturma çabalarından da yararlanıyoruz.⁹ Mülakat yapılanlar yerel disiplinel topluluğun geniş bir resmini yansıtmaları için seçildi ve dolayısıyla yeni atanmış yardımcı doçentlerden kıdemli profesörlere, özel ve devlet üniversitelerinin çalışanlarına, Uluslararası Siyasi İktisat, güvenlik çalışmaları ve dış politika vb. alanlarda uzmanlaşmış akademisyenlere kadar uzandı. Mülakat yapılanlar cinsiyet ile coğrafi ve sosyoekonomik yönlerde de farklılık gösterdi.¹⁰ Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler

⁸ 1999–2003 yılları arasında, bir yazarın yayımlanmamış doktora tezinin bir parçası olarak bir dizi mülakatlar yapılmıştır ve özel olarak bu makale için de, bir takım ek mülakatlar 2006 yılında gerçekleştirilmiştir.

⁹ 2006 yılının sonlarında, küçük bir grup Uluslararası İlişkiler akademisyen gayri resmi olarak Türkiye’deki yerel dayanaklı Uluslararası İlişkiler kuramı oluşturmamın gerekliliğini ve potansiyel göstergelerini değerlendirdikleri bir beyin fırtınası yapmak için Ankara’da toplandılar. Topluluk, 2007 yılında, “Uluslararası İlişkiler Teorisinin Anadolu Okulu”na (*Anatolian School of International Relations Theory*) katkı yapmak için, daha büyük bir toplantının yapılmasının beklemektedir.

¹⁰ Kuramsallaşmaya karşı özel bir ilgi gösteren ya da ilgilerini belirten (ya yayımlarında ya da Uluslararası İlişkiler teorisi öğreterek) Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin sayısı

disiplinel topluluğunun kısmen küçük boyutundan ve alıntı yapılan akademisyenlerin kolay kimlik saptanma potansiyelinden dolayı, mülakat yapılanların kimlikleri çoğu durumda gizli tutuldu.

Metinlere, akademik bir disiplin gibi özellikli bir topluluğun çalışmalarını kavrayabilmek yoluyla bakmada, edebiyat eleştirmeni Mikhaıl Bakhtin tarafından daha da ilerletilen, Vygotsky ve yeni Vygotsky teorisyenleri vb. gibi sosyo-psikolojik çalışmalardan faydalandık. Vygotsky ve yeni Vygotsky teorisyenlerinin çalışmaları, katılımcıların kullandıkları “araçları” ve “yöntemleri” inceleyerek sosyal aktivite içerisindeki ilişkileri ve etkileşimleri anlama çabasıdır. Bakhtin, yazılı metinlerin sosyal aktivitenin yöntemlerinden oluştuğu fikrini daha da geliştirmiştir. Vygotsky/Bakhtinci perspektif herhangi bir eylemin aracısını, o aracının belli bir aktiviteyi yönetmede kullandığı yöntemlerden ayıramaz olarak görüyor. Yani, kör birinin yolunu bulmak için değnek kullanması gibi, bir Uluslararası İlişkiler akademisyeni disiplinel topluluğun yönünü belirtmek için yazılı metinleri kullanır. Örnek olarak Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin yazılı ürünlerini ve bunların türlerini ele alalım: Hangi konular hakkında yazılıyor? Ne tür yayımlar en fazla itibarı kazanıyor? Bazı katılımcıların yöntemlere ulaşımını engellemek için ne tür koruyucular (dil kısıtlamaları, sınırlı kaynaklar, yetersiz hakemlik süreçleri vs.) mevcut? Bu tarz sorulara yanıt bularak yerel disiplinel topluluktaki genel öncelikleri ve güç ilişkilerini kavrayabildiğimizi ve Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin yazılı ürünlerindeki tercihlerine bakarak bir akademisyenin isteklerini, mesleki kimliği ve hem yerel (çevre) topluluğunun hem de merkez disiplinel topluluğunun sınırlamaları hakkında çok şey öğrenebildiğimizi anladık.

Son bir metodolojik not olarak, bu makalede “merkez” ve “çevre”nin nasıl kullanıldığını tanımlamak gerekir. Bu terimlerin hem coğrafi hem de coğrafi olmayan yönlerinin olması konuyu karmaşıklştırmaktadır. Bazen “Batı” olarak da adlandırılan merkezde Anglo-Sakson dünyası (merkezin merkezi) ile geri kalanlar, örneğin Batı Avrupa (merkezin çevresi), arasında coğrafi ayrımlar mevcut, fakat teorisyenlerin kuramsallaştırmanın bağlamsal olduğunu kabul etme derecelerine göre bu iki grup arasında coğrafi olmayan farklılıklar da var. Böylece merkezin merkezi “bağlam-dışı” kuramsallaştırma olarak gördüklerini yaparken, merkezin çevresi açıkça bağlamsal kuramsallaştırma yapıyor. Burada

oldukça azdır. Çeşitli data toplama yöntemleri ile de, büyük bir çoğunluğun görüşleri toplanabildi. Bu makalede yapılan ve uygun alıntılarla da desteklenen argümanlar, Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenleri arasındaki teori ile ilgili ağırlıklı bakış açısını yansıtmaktadır.

dikkate değer nokta iki grubun da çalışmalarını genişçe yayma olanaklarına sahip olmalarıdır. Çevreye dönmek gerekirse, merkeze ulaşma için en azından bazı teknik ve dilbilimsel geçitlere ve dolayısıyla eksik de olsa ürünlerini geniş geniş yayma olanaklarına sahip olan bir “çevrenin merkezi”nden söz edebiliriz. Bu grup, Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasına katılma olanağına, bunları ayrıcalıklı merkezi yerlerde yaymak zor olsa da, sahip. Meslektaşlarından sosyoekonomik yönlerden daha da ayrı tutulabilen çevrenin çevresi, temel olarak merkezden kopuk durumda bulunmaktadır ve mevcut sınırlarından dolayı akademik ürünlerini daha kısıtlı bir kitleyle paylaşmak durumundadır. Bundan dolayı çevrenin çevresi herhangi bir geniş teorik tartışmaya katılacak güçten yoksun konumdadır.

Türkiye’de Uluslararası İlişkilerin Haritası

Mülkiye’nin Tekeli

Türkiye’de Uluslararası İlişkilerin temeli Osmanlı zamanındaki yüksek eğitimden süregelen ve daha sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak bilinmeye başlanan Ankara Üniversitesi’nin Mülkiye Mektebi’dir. Okul içerisinde 1950’lerde ayrı bir Uluslararası İlişkiler programı kuruldu ve ilk doktora öğrencisini 1956’da mezun etti.

Mülkiye, Uluslararası İlişkiler eğitimi ve akademik çalışmalarında tartışmasız bir tekel haline geldi. Birkaç benzer fakültenin daha var olmasına rağmen, sadece itibarlı Mülkiye’nin mezunları dış işlerinde çalışmaya seçilebilir nitelikteydi. Küçük ve seçici olan Mülkiye, nispeten seçkinlerin dünyası oldu. Geleceğin diplomatları, politika yapımcıları veya siyasi danışmanları için bir zemin olan müfredat programı, diplomatik tarih ve uluslararası hukuk odaklıydı ve genellikle ülkenin daha zengin ailelerinin, eski diplomat ve siyasetçilerin çocuklarından oluşan bir öğrenci kitlesine hizmet veriyordu.¹¹ Bu öğrenciler sadece girmek için eğitildikleri dünyaya aşina değil aynı zamanda yurtdışında yaşam deneyimine ve bu alana geçişi kolaylaştıracak olan dil kabiliyetlerine de sahiptiler. Alandaki profesörler genellikle diplomatik tarihçi veya emekli diplomatlardı.

Bütün yerel uluslararası ilişkiler disiplinel topluluğunun bir bölüme indirgenmesiyle, bölümde olanlar yerel disiplin üzerinde büyük etki yapıyordu. Bazı öğretim üyelerinin emekli olması, bazılarının kovulması veya Mülkiye öğrencileri ile fakülte arasındaki kutuplaşma yerel disiplinin genel gelişimini bozma po-

¹¹ Bu tanım, 20. yüzyılın ilk yarısında, Amerika’daki Uluslararası İlişkilerdekilerden farklı değildir. William Wallace, “Between Two Worlds: Think Tanks and Foreign Policy”, Christopher Hill ve Pamela Beschoff, (der.), *Two Worlds of International Relations*, Londra, Routledge, 1994, s. 140.

tansiyelini taşıyordu. 1970'lerde ülke içinde yaşanan siyasi karışıklıklar veya 1980 darbesi gibi önemli ulusal olaylar bölümde etkisini gösterdi. 1980 darbesinden sonra Mülkiye'nin öğretim üyelerinin önemli bir bölümü kovulunca veya hapsedilince, bölümün yeniden bir araya gelmesi ve iyileşmesi neredeyse 10 yılı buldu. (Öte yandan, sonunda Mülkiye'nin gölgesinden diğer bölümlerin ortaya çıkmasına izin verdiği için, aslında bu kargaşanın yerel Uluslararası İlişkiler topluluğuna yardım ettiği de öne sürülebilir).

Mülkiye oldukça bilgili siyasetçi ve diplomatlar üretmede çok başarılı oldu, fakat önde gelen bir fakülte elemanının daha evvelden yaptığı bir eleştiride de dile getirdiği gibi, okulun ne Osmanlı döneminden kalma öğretim ve öğrenim tarzı ne de politika üretmeye odaklanan temel müfredatı, kuram ve kuramsallaştırmanın gelişimine elverişli değildi.¹² Öğretim ve öğrenim disiplin, ezberleme, asgari düzeyde dışardan okuma, profesörlerin derslerinde tetikte bekleyerek notlar alma ve bu dersler üzerine yazılı sınavlara dayalıydı. Bu tarz, sunulan düşüncelere karşı eleştirel yaklaşıma yer vermiyor ve hepsinin kavramsal gelişimi için esas noktaları teşkil eden, farklı kaynakların okunmasını, argümanların değerlendirilmesini ve karşılaştırılmasını teşvik etmiyordu.¹³ Sorgulanmak bir yana, bu tarz yıllar boyunca değişmeden devam etti ve mevcut sistemde en iyi performans gösteren öğrenciler önce lisansüstü eğitime ve sonunda da öğretim üyeliğine alındılar. Bu genel şartlar altında kuramsal keşiflerin çıkması beklenemezdi.

Bunun da ötesinde, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler'de önde gelen bu bölümün mezunlarının tamamına yakınının Dışişleri Bakanlığında görev yapmaya gitmesi Mülkiye'de ve dolayısıyla Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler alanında uygulamaya dönük araştırmanın –kuramın pahasına– hâkim olduğu anlamına geliyordu. Dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi, siyasi çevreler o zamanlarda aynı şimdi olduğu gibi kuramsal çalışmalara yakınlık duymuyordu. Daha geçen yıl, Uluslararası İlişkiler öğretimi ve çalışması üzerine bir atölye çalışmasında konuşan eski bir Türk diplomatı “kuram ve pratiğin uyuşmadığını” ve kuramın acil sorunlara “çözüm üretmediğini” belirtti.¹⁴ Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Türk Dış İşleri Bakanlığı Mülkiye'li öğretim üyelerine gelecekteki Uluslararası İlişkiler öğrencileri için temel kitap olacak olan Türk Dış Politikası'nın ilk cildini çıkarmalarında destek olduğunda, kuramsal soyutlamalar değil tanımlayıcı, uygulamaya dönük çalışma talep etmişti. Dolayısıyla Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler

¹² Suat Bilge, *Politika Öğretimi Sempozyumu*, Ankara, Sevinc Matbaası, 1962.

¹³ Bu tarz, Mustafa Aydın tarafından, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Öğretimi üzerine 2005 yılında yapılan çalışma atölyesinde “Mülkiye Ekol tarzı öğretimi” olarak belirtilir.

¹⁴ Turhan Fırat, *ibid*, s. 72.

topluluğu, eğitim ve çalışmalarında tamamıyla günlük dış politika konularının ve dış politika yapılarının taleplerini karşılamaya odaklanmıştı.

Dengeleme Aracı Olarak Kuram

1980'lerde Uluslararası İlişkiler bölümleri ve öğrencilerinin dünya çapında artması Türkiye'yi de etkiledi. Ülkedeki genel bir açılma ve siyasi özgürleşmenin yanında, Uluslararası İlişkiler disiplini sadece bir büyüme değil aynı zamanda artan sayıda seçkin olmayan sosyo-ekonomik kesimden gelen birçok öğrencinin uluslararası ilişkiler programlarına katılmasına tanık oldu. Kendilerini “seçkin olmayan” şeklinde tanımlayan bazı öğrencilerin belirttiği gibi, öğrencilerin akınlıya çoğunluk olan seçkinler ile küçük ama büyüyen bir seçkin olmayan azınlık arasında bir bölünme oldu:

Sınıfta kimin kim olduğunu her zaman ayırt edebildirdin çünkü aristokrat çocukları hep birlikte otururdu. Yoksul kesimden sadece birkaçımız vardı ve biz de hep birlikte otururduk...

Ben zengin olmayan bir aileden geliyordum. Uluslararası İlişkiler'e diplomat olmak için başladım. Diplomat olmak, yurtdışında bir Türk temsilcisi olmak çok ilginç ve zorlu bir görev. Fakat sonraki devrelerde, örneğin lisans eğitiminin ortalarında, bizim için Dışişleri Bakanlığı'na girmenin bazı engellerden ötürü çok zor olduğunu anladım.

Kısa bir süre içinde diplomat olmanın hemen hemen imkânsız olduğunu farkına vardım çünkü sadece zayıf bir Almancam vardı ve Fransızca ile İngilizce bilmiyordum.

Seçkinler ile seçkin olmayanlar arasındaki ayırım tüm sınırlamalarıyla yerli merkez ve çevre gibi işliyordu. Yerli “merkez” dış politikada disipline hâkim olurken, yerli “çevre”, aile bağlarının ve yabancı dilin eksikliğiyle daha da karmaşıklaşan bir mücadeleyle yüzleşiyordu. Yerel disiplinel topluluğun merdiveninde yavaşça yükselen zayıf ama büyüyen bir azınlık olarak, yerel çevre öğrencilerinin kendilerini kanıtlamak ve rekabet etmek için yeni mecralar, yerli merkezin kontrolünde olmayan yol ve yöntemler aramaları şaşırtıcı değildi.

Yaklaşık olarak aynı zamanlarda –1980'lerin ortası ve 1990'ların başında– Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve sonradan Yüksek Öğretim Kurumu'nun yüksek lisans eğitimi için çok sayıda öğrenciyi yurtdışına gönderme çabası vardı. Bu gayretin zirve noktası 1993–1995 yılları arasında 4000'den fazla öğrencinin gönderilmesi idi. Böylelikle, ilk defa, farklı kesimlerden öğrenci kitleleri yüksek lisans eğitimi için yurtdışına gidebildi.

Bir uluslararası ilişkiler öğrencisi için, Kuzey Amerika veya Avrupa’da çalışmak ilk defa Uluslararası İlişkiler kuramının dünyasıyla yüz yüze gelmek ve çoğu zaman da kuram üretmenin disiplinde ulaşılabilecek en yüksek nokta olduğunu anlama demektir. Seçkin olmayan ve Türkiye’ye geri dönen Uluslararası İlişkiler öğrencisi için “kuram”, aile bağları olmaksızın mücadele edebilecekleri ve başarılı olabilecekleri yeni bir alan anlamına geliyordu. Batı bilgisiyle donanmış olan yerel “çevre”, kuramı yerel merkezi dengelemek ve hatta merkeze sızmak için bir siper olarak kullanmaya başladı.

1990’lar boyunca, Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenlerince üretilen ve genellikle kuramsal içeriği olan çalışmalarda bir artış görebiliriz; akademisyenler kendilerini diğerlerinden daha çok “kuram-odaklı” olarak göstermeye çalışıyor veya basit bir biçimde, o dönemde yardımcı doçent olan bir Uluslararası İlişkiler akademisyeninin dediği gibi, “insanlara kuramı bildiklerini kanıtlamaya çalışıyorlardı”. Uluslararası İlişkiler terminolojisiyle bir benzerlik kurulursa, 1990’larda gördüğümüz güçler dengesini amaçlayan geniş ölçekli bir yazınsal teşebbüstü. Daha yaşlı, geniş ve seçkin Uluslararası İlişkiler akademisyenleri neslini ve onların geleneksel tarih, diploması ve uluslararası hukuk söylemlerini dengelemek için yurtdışı eğitiminin daha genç, az sayıda ve genellikle seçkin olmayan ürünleri, batı Uluslararası İlişkiler topluluğunun yöntemlerini -Uluslararası İlişkiler kuramının söylem, tarz ve konularını- kullanmaya başladı.

Türk disiplinel topluluğuna yeni ve güçlü bir söylev sunarak yerel Uluslararası İlişkiler seçkinlerini dengeleme amaçlarında başarılı olduklarına şüphe yok. Bugün Türkiye’de kendi çalışmalarında, kuramsal bir perspektifle analizlerinin ne kadar örtüştüğünü açıklamayı denemeyecek bir Uluslararası İlişkiler akademisyeni bulmak zor. “Kuram”ın öncelikli hale getirilmesi o kadar geniş bir biçimde kabul edildi ki çok farklı geçmişlere sahip akademisyenler kendi mevkilerini kuramcı olarak öne sürmektedirler fakat bu en açık biçimde 1980’lerin sonlarındaki ve sonrasındaki nesilde gözlemlenebilir. Bu olgu kendini, Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin “evet, aslında Türkiye hakkında yazıyorum... *fakat* bunu kuramsal bir şekilde yapıyorum” tarzındaki söylemlerinde kendini açık bir şekilde ortaya koyuyor. Doktorasını İngiltere’de tamamlamış ve 1990’ların ortalarında Türkiye’ye dönmüş bir akademisyenle gerçekleştirilen bir mülakattan yapılan aşağıdaki alıntı sadece kendini yeni, “kuramsal” topluluğun bir parçası olarak tanımlama çabasını değil aynı zamanda kendisiyle geçmiş arasında nesilsel bir çizgi çizme gayretini de gösteriyor:

“Türkiye’deki akademisyenler 1990’lardan önce Türk dış politika konularına veya diğer ampirik, ulusal meselelere, olay çalışmalarına odaklanmıştı. Bugün-

lerde Türkiye’de benim gibi diğer bazı akademisyenlerin Uluslararası İlişkiler kuramlarını öğretmeye başladıklarını görüyorum. Bu yeni nesil Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin olumlu bir katkısı olarak değerlendirilmeli. Tabii ki Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin çoğu hala Türkiye’yle veya Türk dış politikası ile ilgili konularla ilgileniyor... Bu normal, çoğu zaman ulusal problem ve konularla meşgulüz. Bu yüzden üzülerek söylüyorum ki ben de yazıları Türk dış politikası üzerine yoğunlaşmış olanlardan biriyim. *Fakat*, bu konular üzerine çalışırken ve yazarken bile yapmaya çalıştığım soruna kuramsal bir perspektiften bakmak.”

Yurtdışında eğitim görmüş daha eski nesil akademisyenlerle konuşurken ayırım daha az belirgin oluyor ve genel kuram meselesi daha karmaşık bir hal alıyor. Daha kıdemli akademisyenler merkez ve yerel Uluslararası İlişkiler topluluğunda kuramsallaştırmanın önemini genelde kabul etseler de, genelde “kuram yapmadıklarını” kabul etmeye yaşça daha genç akademisyenlerden daha hazırlar. Kıdemli bir akademisyen kendi çalışmalarından birisini biraz keskin bir biçimde hafife alıyor:

“Bu tamamen ampirik ve tanımlayıcı, benim araştırmalarımın bir ürünü. Konu üzerine yapılmış olan kuramsal literatürle hiçbir bağlantısı yok çünkü hiçbir zaman o literatüre bakma şansım olmadı. Ve şansım olacağından ciddi biçimde şüpheliyim.”

Yurtdışına gidip 1970’lerin sonlarında itibarlı bir Amerikan kurumunda Uluslararası İlişkiler kuramı üzerine eğitim alan ilk akademisyenlerden biri kuramsal çalışmalarının eksikliğinden zaman darlığını ve daha kolay alternatifleri sorumlu tutuyor ve önceki neslin en kaliteli akademik potansiyelinin vakitsiz bir biçimde liderlik pozisyonlarına çekilmesinin onların kuramsal araştırmalarını engellediğine dikkat çekiyor.

“Türkiye’ye döndüğümde burada disiplin o kadar küçüktü ki hemen terfi ettirildim ve önemli idari görevler üstlendim. Bu beni son derece meşgul etti. Bölümümüzü oluşturmak zorundaydım. Bu beni hala meşgul ediyor. Dolayısıyla insanlar bana gelip sorduğunda, kitapları için bölümler yazıyorum. Genelde Türkiye’nin Avrupa ile ilişkileri, Avrupa siyaseti vb. somut şeyler üzerine oluyor. Yayımlamak için çok vaktim olmadığı için bu türden işi seviyorum çünkü o zaman kolayca yayımlayabiliyorum... Şayet kendi tempomda çalışabilseydim, kendi gündemimi daha fazla oluşturabilir, farklı yayım yerlerine, dergilere bakardım... fakat zamanım yok ve sürekli talep var. O talebe göre çalışıyorum.”

Fakat saygın ve uluslararası alanda yayımları olan başka bir kıdemli akademisyen kendi çalışmalarının en azından ‘kuramsal bir perspektif’e sahip olduğu

fikrine kapıyı açık bırakıyor, ama Türkiye’de hakiki “kuramsallaştırma” yapıldığı iddiasını önemsemiyor:

“Bildiginiz gibi ben kuramsal çalışma yapmıyorum. Türkiye’de hiç kimse kuramsal çalışma yapmıyor. Ben daha ziyade uygulamaya yönelik çalışma yapıyorum fakat Uluslararası İlişkiler kuramlarını kullanıyorum.”

Onun açıklamaları “kuram yapmak” derken ne kastettiğimiz sorusunu çıkarıyor. Uluslararası İlişkiler kuramlarını “kullanmayı” mı kastediyoruz? Önceki alıntıda ima edildiği gibi analizden önce bir çerçeve çizmeyi mi kastediyoruz? Yoksa başka bir şey mi kastediyoruz?

Kuram Kategorileri

“Salt” Kuramsallaştırma

Türkiye’de “hiç kimsenin” kuramsal çalışma yapmadığını öne süren aynı profesör, kuramsal çalışma ile ne kastettiğini şu şekilde açıkladı:

“*International Organization, International Security veya International Studies Quarterly* gibi kuram dergilerinde yayımlanacak olan saf kuramsal çalışma. Orijinal kuramsal çalışma... burada yapılan benzeyen bir çalışma değil. Tabii ki, Türkiye’de bazı kuramsal çalışmalarda bulunanlar vardır, ancak bunları iyi dergilerde yayımlamıyorlar. Birçoğu Türkiye’de yayımlanıyor ve bunlar ödünç alınan çalışmalar. Bu çalışmalar, A.B.D.’deki kuramcıların söylediklerini tekrarlar. Gördüğümüz gibi, bunlar çeviri eserlerdir.”

Bu kişinin yapmış olduğu saf kuramsallaştırma tanımı, kimilerinin kuramsallaştırma çeşitleri arasında yaptığı ayrıma ve özellikle de, böyle bir “salt” veya “hakemsiz” kuramsallaştırmanın amacının, spesifik alanlara ilgisiz kalırken, kapsamlı fenomenler için tutarlı açıklamalar bulmak olduğunu belirten Lepgold’un “salt” kuramsallaştırma kategorisine benzemektedir.¹⁵ Bu tür bir tanım bazıları tarafından erişilemez olarak sorgulanırdı. Genç bir Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenin bize belirttiği gibi, “Türkiye’de bir Alexander Wendt görmeyeceksiniz çünkü Wendt Wisconsin’den yazıyordu.” Başka bir deyişle, Türkiye’de gerçek kuram inşası gerçekleşse dahi, ortaya çıkacak sonuç, merkezdeki Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin yaptığının aynısı olmayacak. Bu akademisyenin görüşü, Cox’un meşhur, sözde “salt” kuramsallaştırmanın her daim kuramcının içinde çalıştığı koşullardan etkilen-

¹⁵ Joseph Lepgold, “Is Anyone Listening? International Relations Theory and the Problem of Policy Relevance”, *Political Science Quarterly*, Cilt 113, No 1, Bahar 1998, s. 43–62.

diği görüşünü hatırlatmaktadır.¹⁶ Kuramcılarının üzerinde spekülasyon yapmayı seçtikleri sorular, bunları nasıl seçtikleri ve buldukları cevaplar hakkında yaptıkları yorumlar birçok şekilde kuramcılarının geçmişlerinden ve sosyal dünyalarından etkilenir. Bu tartışmayı geçici olarak bir yana bırakacak olursak, kuramsal literatürde ‘salt’ kuramsallaştırma örneği olarak kabul edilen çalışmaların herhangi bir spesifik ülke veya bölge üzerine odaklanmadan yapılmış olanlardan oluştuğu düşünülebilir.

Özgün Kuramsallaştırma Karşısında Uygulama ve Çeviri

Aşağıdaki ifadeler, yerel anlayış, tema ve sorulara dayalı bir kuram üretme konusundaki arzusunu anlatan genç bir Türk akademisyene ait:

“Kuram ile siyaseti birleştirebilen biri olmak isterdim. Öncelikle merkezin ürettiği kuramları alırdım ve bunları Türkiye’de olanları açıklama çabalarımdaya kullanırdım. Fakat daha da iyisi, olayları sadece kavramsal boyutta açıklayan değil, aynı zamanda bir şekilde Türkiye’nin uluslararası ilişkilerinden veya tecrübelerinden bazı orijinal bakış açıları oluşturan biri olmak isterdim. Benim amacım bu. Eğer ortaya, Türkiye veya benzer ülkeler kaynaklı orijinal kuramsal bir bakış açısı çıkarabilirsem kendimi gerçekten başarılı sayardım. Bu, bu ülkede bilginin biriktiğini ve nihayet bir şey ürettiğini teyit ederdi.”

Bu açıklamadan kuramsallaştırmanın ikinci boyutunu tasarlayabiliriz; içinde “yerel” tecrübelerden kaynaklanan kuramların inşası yoluyla tamamen yeni kavramların, anlayışların, analiz çatılarının arandığı “özgün” bir kuramsallaştırma. Bu yerel tecrübeler ne basitçe son yüzyılın Türkiye Cumhuriyetinin tarihine odaklanma anlamına, ne de ortaya çıkan kuramsal aktivitenin sadece Türkiye veya komşuları ile ilgili olduğu anlamına gelir. Kuramsallaştırmayı meydana getirebilecek Türkiye orijinli yerel tecrübeler, küresel ilişkilerdeki orta güçte kuvvetler, İslamî demokrasiler, eski imparatorluklar, anarşik bölgelerdeki demokratikleşen ülkeler veya çok kültürlü uluslar gibi bağlamları kapsar. Türkiye’nin geçmiş ve gelecek görünüşünü açıklayan bu ve birçok başka kategori özgün kuramsallaştırma için değerli başlangıç noktaları sağlayabilir. Özgün kuramsallaştırma mevcut kuramsal soruları ve tartışmaları da içerebilir; fakat bunu yaparken aralarındaki boşlukları tespit etmeye odaklanmak ve mevcut kuramlar üzerine yenilerini inşa etmek için yerel tecrübeleri, tarihi ve bağlamları kullanmak özgün kuramsallaştırmanın gayesine uygun düşecektir. Sonuç olarak, buradaki özgün kuramsallaştırmadan kastedilen, merkez-kaynaklı kuramsallaştırmayı besleyen bağlam ve tecrübelerden farklı olanlara dayanan veya onları birleştiren kuramsallaştır-

¹⁶ R.W. Cox, “Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millenium: Journal of International Studies*, Cilt 10, No 2, 1981, s. 126–155.

madır. Buradaki amaç yerel olarak önemli olan (ancak Uluslararası İlişkiler merkezinde merak uyandıracak değerde sayılmayan) problemleri ve konuları kuramsallaştırmak veya yerel bağlam ve tecrübeleri kullanarak mevcut merkez-kaynaklı kuramsallaştırmaya bazı değişiklikler getirmek ve onu ve yenilemek olabilir.¹⁷

Bunu izleyen bir üçüncü boyut, çoğu Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenin “kuramsal bir çerçeve” dediğinde kastettiği boyuttur. Bu “uygulama boyutu kuramsallaştırma”nın değişik alt kategorileri bulunmakla birlikte, temel özelliği, doğrudan olay veya konuyu tarif etmeye başlamayıp bir literatür inceleme-siyle çalışmaya giriş yapmasıdır. Bununla birlikte, uygulama aynı zamanda mevcut bir kuramsal modeli alıp bir bakış açısı olarak modelin yararlılığına kanıt göstermek için Türkiye veya bölgesel kaynaklı tecrübeyi kullanan akademisyenleri de içine alır. Böylece, örneğin, Türkiye’nin AB ile ilişkilerini açıklamak için yapısalci bir yaklaşımı kullanan bir çalışma uygulama kuramsallaştırmasının bir şeklidir. Onu özgün kuramsallaştırmadan ayıran sadece mevcut kuramsal literatürden bahsetmesi değil, fakat daha ziyade o literatürün argümanlarını doğrular nitelikte kullanmasıdır. Özgün kuramsallaştırma ise tam tersine, mevcut bir literatüre işaret edebilir, fakat o yazında bir boşluk veya tutarsızlık bulur ve daha sonra mevcut literatüre yerel bağlam ve durumdan türemiş kavramlarla, eklemeler yapar.

Özgün kuramsallaştırmanın nasıl gerçekleşebileceğinin ilginç bir örneği güçler dengesi teorisinden gelir. Ülkelerin yükselen güçleri dengelediği Waltz’cu görüşün geçerli olduğu bir zamanda, Stephen Walt Orta Doğu’ya ve oradaki ittifak örneklerine baktı ve aslında ülkelerin potansiyel bir tehdidi dengelediğini yazdı.¹⁸ Bu çalışma büyük bir ilgi ve hayranlık topladı ve hızlı bir şekilde merkezi kuramsal literatürün bir kısmına dönüştü. Mevcut bir kuramın Orta Doğulu bir akademisyen tarafından yapılan reformasyonunun merkezden aynı övgüyü alıp almayacağına yönelik meşru sorular sorulabilirse de; böyle bir çalışma özgün kuramsallaştırmaya (en azından varsayımsal olarak) güçlü bir örnek teşkil ederdi. Bu örnekteki ironi, Orta Doğulu kuramcılarının çoğunun Waltz’un güçler dengesi kuramını öğrettiği ve çevirdiği bir zamanda, Waltz’un kendi öğrencisinin orijinal teoriyi geliştirmek için yoğun bir şekilde bölgeyi kullanıyor olmasıdır.

Son olarak, kuramsallaştırmanın daha önce adı geçen kıdemli profesörün “ödünc çalışmalar” benzetmesi ile ima edilen bir dördüncü boyutu vardır. Bu durumda, birisi temel olarak daha önce yurtdışında ifade edilmiş olan fikirleri ve kavramları çeviren Türkçe bir ürün ortaya koyar. Bu “çeviri boyutu” kuramsal-

¹⁷ Bu iki amaç sırasıyla “yeşilalan” ve “kahverengi alan” kuramsallaştırma olarak atıfta bulunuluyor. Tore Fougner, kişisel iletişim, 2007.

¹⁸ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell UP, 1987.

laştırma belli başlı merkezî kuramsal paradigma ve bakış açılarını Türkçeye çevirerek onları Türkiye'deki ortalama Uluslararası İlişkiler öğrencilerine tanıtmayı amaçlayan çalışmalar içerir. Bu boyut aynı zamanda Batı disiplinel topluluğunun ana fikirlerini Türkçe olarak veren başlıca ders kitaplarını da kapsar.¹⁹

Disiplinel bir toplumda bu boyutların birbiri üzerine inşasının mantıklı bir gelişimi olsa da, bu boyutları numaralandırmadaki amaç onları önem sırasına koymak değildir. Toplum çapında kuram inşası için tüm boyutlar gereklidir ve birbirinden bağımsız öğeler olarak işlerler. Çeviriler, dil ve dışarıda çalışma tecrübesi kazanma şansı olanlar dışında daha geniş bir disiplinel topluluğu mevcut kuramsal fikirlere açmak için gereklidir. Örneğin, henüz gelişmemiş kuramsal fikirler, Türkiye'nin "Uluslararası İlişkiler kuramı" ve kullanımı fikrinin sadece çevirilerde bulunduğu bölgelerinde saklı olabilir. Bu tür keşfedilmemiş fikirler ve kavramlar Türkiye'nin güneydoğusundaki çok kültürlülük hakkında fikirler içerebilir; ya da orta Anadolu'nun dinsel birliktelik kavramına gönderme yapabilir veya Rumi'nin asırlar öncesinden dile getirdiği insan merkezli barış üzerine yazdıklarında bulunabilir. Bu tür ihtimaller, öncelikle mevcut kuramsal fikirler ve kavramlar ile merkez söylevler çeviri yoluyla Türkiye'deki tüm Uluslararası İlişkiler disiplinel topluluğuna kazandırılmadıkça, gerçeğe dönüşemeyecektir. Mevcut kuramın uygulamaları da, hem mevcut kuramları doğrulamak hem de kuramın uygulanmasına örnek sağlamak için gereklidir.

Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasının tüm boyutları önemli olmakla birlikte, disiplinin Türkiye'deki 15–20 yıllık geçmişi göz önünde bulundurularak bir durum değerlendirmesi yapıldığında, Türkiye'de hiyerarşik bir bakış açısının kabul edildiği görülmektedir. Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinde diğerlerinin kuram çabalarını ya tümünden inkâr etme ya da kendilerinininkinden daha az önemli göstererek bastırma eğilimi vardır. Dolayısıyla, kuram çevirisiyle uğraşan akademisyenler sadece politika çalışmaları yapanları; uygulama boyutu kuramsallaştırmayla ilgilenenler çevirmenleri ve özgün kuramsallaştırma yapan akademisyenler de uygulama çalışmalarını tenkit etmektedirler.

Farklı teori kategorilerini nelerin oluşturup oluşturmayacağına ilişkin yorum farklılıkları, disiplinde seçkin bir mesleki kimlik oluşturma veya rekabet nedenleriyle manipüle edilmektedir ve bu durum meseleyi daha da karmaşık hale getirmektedir. Akademisyenler bazen gerçekte yaptıklarından farklı boyutlarda

¹⁹ Örnek olarak bkz., Mehmet Gönülbul, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 4. Baskı, Ankara, Attila Kitabevi, 1993; Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000 ve Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2002.

kuramsallaştırma yürüttüklerini iddia eder. Çoğu durumda tek bir genel kuramsallaştırma iddiası vardır, fakat diğerlerinde, örneğin tanımımıza göre çalışmaları uygulama çalışmaları başlığı altına daha uygun düşmesine karşın, akademisyenin “saf” kuramsallaştırma yapıyor olduğu iması vardır. Misal vermek gerekirse, anarşik ortamlarda güçlü devlet gelenekleri üzerinde çalıştığı için kuramcı olduğunu öne süren fakat bu konuyu mevcut neo-liberal kavramlar kullanarak araştıran akademisyen, aslında uygulama boyutu kuramsallaştırma yapıyordur.

Son olarak, sayıları az da olsa, mevcut merkez kuramsal tartışmalarına soyut seviyede katılan, Türk akademisyenleri de bulunmaktadır. Eğer bu akademisyenler bunu gerçekten Türkiye ile veya bölgesel tecrübelerle hiçbir bağ kurmadan yapıyorlarsa ve bir bakıma kuramsal tartışmaya yaptıkları katkı açısından merkezdeki çalışma arkadaşlarından ayırt edilemiyorlarsa; Cox’un bağlam-dışı gerçek bir kuramsallaştırma olamaz fikri ışığında, bu tür akademisyenlerin aslında merkez disiplinel toplumun bir parçası oldukları ve coğrafi olarak Türkiye’de yaşasalar da artık “çevrede yer alan” akademisyenler olarak sınıflandırılmayacakları ortaya çıkar.

Özgün Kuram Arayışı

Türkiye’de özgün kuram oluşturmanın ara sıra örnekleri olmuştur, fakat bunların büyük bir kısmı İngilizceye çevrilmediğinden dolayı, bu örneklerden bir kaçına detaylı olarak bakmak hem özgün ve uygulama kuram arasındaki farkı daha netleştirmek hem de çevrenin ürettiği özgün kuramın genel anlamda Uluslararası İlişkiler kuramı için potansiyel değerini görmek açısından önemlidir. Konunun ilginç örneklerini temsil eden iki çalışma 2000 yılında eski Mülkiye kuşağı akademisyenlerinden Baskın Oran tarafından yazılan *Orta Ölçekli Güç Teorisi* ve yerel çevreden bir akademisyen ve Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığının şu an ki baş dış politika danışmanı olan Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* kitaplarıdır.

Davutoğlu’nun kitabı kendisini batılı tanımlama, yorumlama, açıklama ve formülleştirme- yazar bu yaklaşımın en iyi Huntington’ın medeniyetler çatışması çalışmasında örneklendiğini belirtir- yöntemsel çerçevesi içine yerleştirir. Davutoğlu, bu noktadan sonra batı geleneğinden ayrılır ve bizim “özgün” dediğimiz düzeye katkı yapmaya başlar. Kitabın odak noktası gelişmekte olan ülkelere ilişkin bir sorunsal etrafında gelişir: bir ülkeden tarihinin dayanarak beklenen güç ile bu ülkenin şu an ki küresel siyasette başardığı güç ile arasındaki fark sorusu. Modernleşen dünyadaki, geçmişin ya yok sayıldığı ya da mesuliyet gibi sunulduğu uygulamaların/alışkanlıkların aksine, Davutoğlu, bir ülkenin dış politikasında yaratabileceği etki potansiyelini anlamak için, o ülkenin tarihsel değer ve etkiler birikiminin, coğrafya, ekonomi, nüfus ve demokratik sistem gibi mev-

cut stratejik değerleriyle birleştirilmesi gerektiğini savunur. Türkiye örneğinde, bu durum bir çeşit demokratik “yeni Osmanlılık” olarak sunulur.

Davutoğlu'nun fikirleri Türkiye'nin dışındaki alana yönelik olarak genelleştirilebilir mi? Bu kesinlikle mümkün görünüyor. Mesela, birçok İslami ülke statü tutarsızlığı sorunu ile mücadele ediyor. Günümüzdeki mücahit mücadelenin kaynağı bile, ülkelerin ve insanların, bir zamanlar sahip oldukları görkemli geçmişin imgelerinin karşısına şu an ki refah düzeylerini ve küresel meselelerde etkin bir rol üstlenememeleri gerçeğini koyduklarında yaşadıkları hayal kırıklıklarına dayandırılabilir. Davutoğlu tarafından kavramsallaştırılan bu olay ve geçmişe sadık kalma formülünün Orta Doğu'daki sorunlara somut cevaplar sağlayıp sağlamayacağı tartışmaya elbette açık - ama sınırlı sayıdaki Türk dinleyicisinden dolayı, böyle bir tartışma çok nadir gerçekleşebilmektedir. Eğer Davutoğlu'nun fikirleri daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşabilse ve böylelikle tartışmalara ve düzeltmelere/revizyona açık olsaydı, o zaman disiplinin geneline olumlu bir katkısı olabilirdi.

İki Kitabın Hikâyesi

Yıllardan beri, Mülkiye'de Uluslararası İlişkiler öğretimi bir kitap üzerine kuruludur: *Olaylarla Türk Dış Politikası*.²⁰ Bu kitabı derslerinde kullanan profesörlerden birisinin söylediğine göre, bunlar güzel yazılmış çalışmalar, fakat yine de genellikle Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinin kronolojik tanımlamalarından ibaret olan çalışmalardır. İçerik, kitabın tek finans kaynağı olan Türk Dışişleri Bakanlığı'nın ihtiyaçları doğrultusunda saptanırdı. Geniş bağlamli ve kapsayıcı bir tema belirlenmesinden ziyade kitabın üzerinde çalışılması gereken dönemde bölümde görev yapan ve kitaba, kendi tecrübesi ve uzmanlık alanı konusunda küçük bölümler halinde katkı yapabilecek olan öğretim üyelerinin mevcudiyeti önem taşırdı. 1990'ların ortalarından sonlarına doğru, hem Dışişleri Bakanlığından bağımsız hem de konuların birbirine bağılı olduğu ve bu yönden bir bütünlük arz eden yeni bir kitaba gereksinim olduğu çok acı bir şekilde ortadaydı. Bu durum, Mülkiye üyelerini yeni bir kitap için tematik bir başlangıç noktası aramaya itmştir. Yöntemsel olarak, temel bir kurgu tasarladılar: “uluslararası çevre+içsel dinamikler=hâsıl olan/doğan dış politika”. Kitaba katkısı bulunan herkesin bu kurguyu takip etmesi gerekiyordu ve bu kurguya uygun olarak yazabilecek en iyi yazarlar görevlendirildi. Aynı zamanda, kitabın parçalarını birbirine bağlamak için de kavramsal bir tema arayışı vardı. Kitabı en son düzenleyecek olan Baskın Oran, o sıra-

²⁰ Bunun ilk baskısı, düzenlenmemiş (*unedited*) çalışmaların toplamından oluşmaktadır, daha sonraki 1970 versiyonu ise Mehmet Gönülbol tarafından düzenlenmiştir.

lar okumakta olduğu, William Hale²¹ tarafından orta ölçekli güçler üzerine yazılan kitaptaki fikirden esinlenerek, bu konuyu sürdürmeye karar verdi. Temel fikir, Türkiye'nin orta ölçekli bir uluslararası aktör olması ve bu yüzden, Uluslararası politikada yapabileceği ve yapamayacağı eylemlerinin tahmin edilebilir olmasıdır. Oran, kitabı bağlamak için bu kavram benimsendiğinde, Türk dış politikasına yönelik olarak yapılan, meslektaşlarının da dâhil olduğu çalışmalarda birçok konunun daha kolay anlaşılır hale geldiğini belirtti:

“Temel olarak, bu kuram Türkiye örneğini doğru yere koymamı sağladı. Bu kadar yıldır çalıştığımız sadece aktörlerin ilişkisi üzerineydi, fakat aktörün kim olduğu, ne yapabileceği ve yapamayacağı konusunda bir fikrimiz yoktu. Orta-ölçekli devlet kuramından başlayarak, aktörün esas davranış özelliklerini anlamaya başladık. Son olarak, tanımsal düzeyden ileri giderek, tahmin ve formül düzeylerine geldik. Dolayısıyla, bu konu üzerine birçok şey söylendi ve yazıldı. Mesela, Irak işgali sırasında, Türkiye'nin Amerika ile birlikte katılmayı reddetmesi bu teori ile açıklanabilir. Orta ölçekli bir devlet, kendi gücünün şişirilmiş imajına bakmaksızın, süper güç bir devletle tam olarak işbirliği içinde bulunamaz, çünkü bu orta-ölçekli devlet, kilit bir devlet mi yoksa sıradan bir devlet mi olacağı kararını vermek zorundadır. Bu karara göre, Türkiye, “hala kilit devlet için en iyi aday olduğunu” söylüyordu.”

Fakat bu özgün kuram oluşturmanın bir örneği midir? Oran var olan kuramı uygulamakla kalmayıp, bu teoriyi, nasıl stratejik ve stratejik olmayan aktörler arasındaki farkı da ekleyerek de revize ettiğini anlatıyor. Oran, kendi örneğine bakarak, var olan kuramın belirli bir boyutunun eksik olduğunu fark etmiştir. Bu eklemeye birlikte, uygulamadan özgün kurama doğru hareket etmiş görünüyor. Maalesef kitap, Türkiye dışında herhangi bir yerde basılmadığı için (her ne kadar sonradan güncellenip, tercüme edilerek Utah Üniversitesi'nde basımı yapılmış olsa da), Batı'dan hiç kimse bu katkıdan haberdar olamamıştır.

Hala Amaçlananın Uzağında

Son 15 yıldır, Mülkiye tekelinin kırılmasına ve ülkede Uluslararası İlişkiler bölümlerinin, öğrencilerinin ve yabancı eğitimli akademisyenlerin hızla artmasına rağmen, neden tüm görebildiğimiz uygulama düzeyinde kuramların (ve son yıllarda bunların arasında eleştirel kuram ve yaklaşımların uygulamalarının) patlamasıdır? Neden özgün kuramsallaştırma konusunda hala bir başarısızlık söz konusudur?

²¹ William Hale, *Turkish Foreign Policy: 1774–2000*, London, Frank Cass, 2000.

Çevreden Kaynaklanan Faktörler

Bu başarısızlık için ilk neden belki de kuramsallaştırma üzerine yapılan konuşmaların çok yaygın olmasına rağmen sadece akademik kaygılar gözetmiyor olmasıdır. Bir “güçler dengesi” aracı olarak kullanılan teori, uygulamada zayıf²², asılsız ve yüzeysel kalmıştır. Uluslararası İlişkiler bölümlerinde, lisansüstü düzeyde hiç Uluslararası İlişkiler teorisi sınavına girmemiş hatta kapsamlı bir Uluslararası İlişkiler teorisi dersi dahi almamış, buna rağmen sadece yurtdışından geldikleri için teorisyen olarak bilinen ve geleceğin Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenlerini yetiştirmekle görevlendirilen profesörler bulunmaktadır. Birçok örnekte bu, Uluslararası İlişkiler kuramlarının çok sınırlı bir çerçevede -sadece profesörün aşına olduğu/bildiği seçilmiş epistemolojik ve yöntemsel yaklaşımların- öğretilmesiyle sonuçlanmaktadır. Zaman içerisinde bu durum, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler alanına, kuram ve yaklaşımların belirli akımlarla—profesörün kendi yurtdışı çalışma deneyimi sırasında hangisi zirvedeyse- ithal edilmesine sebep olmuştur. Öğrenciler ise belirli bir akıma maruz kalmışlar ve kuram, kavram ve yaklaşımlar yelpazesinin bütününden habersiz kalmışlardır. Takip eden neslin, bir önceki neslin çabalarının değerini görmezden geldiği ya da fark edemediği böyle bir gidişat, Türkiye’de, Uluslararası İlişkiler kuramı üzerine bir tartışma birikiminin oluşmasına engel olmaktadır.

Diğer başka faktörler de, özgün kuram oluşumunun eksikliğine katkıda bulunmuştur. Akademisyenlerin de işaret ettiği gibi, Mülkiye tekeli ortadan kalkmış olsa bile, analitik düşünme odaklı genel eğitim öğretim, Türkiye’de yeterince önemsenmemekte ve ezbere dayanan öğretim hala ön planda tutulmaktadır. Bu tarz, tekrarı ödüllendirirken, konulara farklı açılardan ve alternatif yollardan bakmayı öğrenme ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Türkiye’de yöntem öğretimi üzerine çok az yatırım yapılmakta ve bu yüzden bilimsel eğitim-öğretim çok zayıf kalmaktadır. En önde gelen Uluslararası İlişkiler bölümleri bile yöntem öğretmenin değerini -ki bazıları mezun öğrenciler için açılan ayrı yöntem derslerini kapatmış ya da en azından bu derslerin değerini sorgulamıştır- anlamakta tam başarılı olamamışlardır. Önemli Uluslararası İlişkiler bölümlerinden bir tanesinin eski başkanının belirttiği gibi “Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler asla karşılaştırmalı çalışmaları teşvik etmedi ve bu yüzden farklı olaylar hakkında öğrenme, karşılaştırma ve genelleme yapma zayıf kaldı. Biz sadece kendi olayımızı çalıştık. Genelleme yapmadan, kuram oluşturmak imkânsızdır”. Bu söz, Türkiye’de yöntem eksikliğini kuram oluşturma konusundaki başarısızlıkla bağ-

²² 2007’deki özgün kuram oluşturma çalışma atölyesinde de netleştiği gibi, kuram nadir, özgün kuram oluşturma gerekliliği ve bunu yapmanın yolları konusunda birçok yorum olduğu ortaya çıkmıştır.

lamaktadır. Sadece Türkiye odaklı olaylar üzerindeki tek taraflı vurgunun doğal sonucu ise kuram üretme olanağının kısıtlanmasıdır. Eksik ya da düşük kalitedeki yöntem eğitiminin sonucu ise öğrencilerin ve akademisyenlerin, kuramsal dayanaklı bilimde mutlaka olması gereken “ön-analiz” basamağını atlamalarıdır. Tümü de hem kuramsallaştırma hem de iyi temellendirilmiş bir araştırma için oldukça önemli olan araştırma sorusunu net olarak tanımlamak, kuramsal ve deneysel literatürdeki boşluğu belirlemek, soruyu analiz etmek için farklı metodları tartışmak, uygun kuramsal çerçeveyi ve yöntemsel araçları belirlemek gibi basamaklar asgari düzeyde dikkat çekmiştir.

Birçok Uluslararası İlişkiler akademisyeni Türkiye’de kuramsal çalışmanın geri dönüşünün olmadığını- yani medya da dikkat çekmediğini ya da proje finansmanı sağlamadığını, hatta daha iyi bir iş de garanti etmediğini belirtmektedir. Önde gelen devlet üniversitelerinden iki profesör de Avrupa’daki ve Kuzey Amerika’daki meslektaşlarına gıpta ettiklerini ima etmişlerdir; çünkü onlara göre, bu insanlar, kuramsal çalışmalarıyla özel bir profesyonel tanınmışlık kazanabilmekte ve belirli yerlerde kuramsal çalışmalarını yayımlayabilmektedir. Oysa Türkiye’de, akademisyenler, öğretim ile oldukça meşgul iken (düşük ücret standartlarını telafi etmek için çoğunlukla özel üniversitelerde de ek dersler vermektedirler) yayın çabalarıyla tanınmamaktadırlar. Profesörlerden birinin söylediği gibi “yayın yaparsan şamar vurmuyorlar ama sırtını da okşamıyorlar”. Bir diğeri ise daha fazla para sahibi olup kendi dersine girmesi için başkasına para ödemeyi istediğini, çünkü vaktini kuramsal çalışmalara ayırmak istediğini söylüyor. Bunun yerine, Türk Uluslararası İlişkiler akademisyenleri için, tanınma, statü ve para, daha çok politika yazılarından geliyor. Bu tarz yazılar ayrıca akademisyenlerin televizyona çıkmaları, gazetelerde köşe yazarlığı teklifi almaları ve hükümet finansmanlı projelere katılmaları için fırsatlar sağlıyor. Son yıllarda, araştırma için devlet finansmanı önemli ölçüde artsa da, özgün kuramsallaştırma çalışma grubundaki tecrübelerimize göre kuramsal tabanlı girişimler söz konusu olduğunda -özellikle sosyal bilimlerde- finansman kaynağının hala oldukça sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum da temel finansman kuruluşlarının, eğer kendileri çevresel kuramsallaştırmayı desteklemezlerse, muhtemelen başka hiç kimsenin desteklemeyeceği gerçeğini göz önünde bulundurmalarının gereğini ortaya koyuyor.

Türkiye’de kavramsal çalışmaların üretilmesine engel olan daha derin bir yapısal sorun ise yayın standardı konusunda yerleşmiş kriterlerin eksikliğidir. Batıda, en itibarlı dergilerin, genellikle, kuramsal bir vurgusu vardır. Buralarda yayın yapmak, yaygın bir tanınmışlık, terfi ve daha iyi iş imkânları sağladığından, sarf edilen çabanın alınan sonuca değdiği görülmektedir. Türkiye’de ise kuramsal araştırma yapan dergilerde yayın yapmak için çok az istek bulunmaktadır. Türk üniversitelerinde, son dönemlerde “Sosyal Bilimler Atuf Endeksi (SSCI)”nde yer

alan dergilerde yayın yapılması terfi için daha çok puan getirmektedir, fakat genelde puan toplama koşulları oldukça düşük olduğundan, bu puanlar kolaylıkla başka yollardan da kazanılabilmektedir. Bu farklı rotalar arasında, Türkçe yayınlanan, kuramsal olmayan ve çok azı kabul edilmiş standartları taşıyan dergiler bulunmaktadır. Türkiye'nin kırsal kesiminde yeni kurulmuş bir Uluslararası İlişkiler bölümü tarafından yeni çıkarılmaya başlanan bir "hakemli" dergide yayın yapılması, ülke çapında akademik terfi için geçerli olabilirken, devasa güçlüklerle göğüs gererek bir *International Organization* ya da *Review of International Studies* te yayın yapmak için neden uğraşsın?

Bu standartların oluşturulması ve daha da önemlisi uzun vadede yerel Uluslararası İlişkiler bağlamında kurumsallaştırmanın gelişmesi için, bütünsel, bilinçli, organize ve kurumsallaşmış bir Uluslararası İlişkiler disiplinel topluluğuna ihtiyaç vardır. Bu topluluğun yıllık toplantıları, süreli dergisi, Türkçe yayınların değerlendirilmesine yönelik kabul kriterlerini içeren ulusal bir endeksi ve kaliteli araştırma ve eğitim için standartları olmalıdır. Maalesef, 50 yılın ardından, böyle oturmuş bir topluluğun varlığı hala söz konusu değildir.

Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler topluluğunun bütünlük ve organizasyon eksikliğinin kanıtı da tarihinde, Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin disiplinin durumunu tartışmak için çok nadiren bir araya gelmiş olmalarıdır. 1959 ve 1961 yıllarındaki iki toplantının ardından, üçüncüsü 35 yıl sonra²³, dördüncüsü 2001²⁴ yılında ve en sonuncusu ise 2005²⁵ yılında yapılmıştır. Son toplantı hariçinde, diğer toplantılarda, katılımcıların yalnızca Ankara'dan gelmesi, yerel merkez ve çevre arasındaki devam eden ayırımı yansıtıyordu. Disiplinin gelişmesi açısından en rahatsız edici nokta ise, 2005 yılında bu ve daha önceki toplantılara katılmış kıdemli bir akademisyenin gözlemleri üzerine belirttiği gibi "toplantıların tamamında, tartışılan sorular ve sorunlar aynıydı: Uluslararası İlişkiler nedir? Ne öğretmeliyiz? Ve Uluslararası İlişkiler disiplini nasıl inşa edebiliriz?"²⁶ Açıkça, bu en temel sorular üzerine, hiç ilerleme yapılmamış ya da çok az ilerleme kaydedilmiştir. Bu durum Türkiye'de Uluslararası İlişkiler'in tutarlı bir araştırma gündemi ve bulguları oluşturamamış veya gelecek araştırmalar için öneri-

²³ Türkiye'de Uluslararası İlişkiler öğretimi üzerine, 1996 yılında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde yapılan çalışma atölyesi, Ankara.

²⁴ Uluslararası İlişkiler kuramını yeniden inşa etmek ve tanımlamak üzerine, 2001 yılı mayıs ayında, İstanbul'da Marmara Üniversitesinde yapılan panel.

²⁵ Türkiye'de Uluslararası İlişkiler kuramının çalışılması ve eğitimi üzerine yapılan çalışma atölyesi, tutanakları *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, No 6, Yaz 2005 sayısında basılmıştır. Daha büyük ölçekli bir toplantının Nisan 2007'de Kuzey Kıbrıs'ta yapılması kararlaştırılmıştır ve bu toplantıların daha düzenli bir şekilde devam etmesi beklenmektedir.

²⁶ Ersin Onulduran, 2005 yılındaki çalışma atölyesinin tutanaklarında bahsetmiştir.

ler sunamamış en fazla gevşek bir biçimde birbirine tutunan parçalanmış bir topluluk olduğuna işaret etmektedir.

Merkezden Kaynaklanan Faktörler

Elbette, Türk akademisyenler, Türk kuramsallaştırmasındaki eksikliğin tek sorumlusu değildirler. Sorumluluğun büyük bir kısmı da eğitim modellerinin, danışman/öğrenci ilişkilerinin, merkezi önyargıların ve akademik yarışın, çevredeki öğrenci ve akademisyeni kuramsal tartışmaların tamamen dışına ittiği merkeze düşmektedir. İki Türk akademisyenin deneyimleri, çevreden gelen ve merkezde çalışan öğrencilere çok aşına gelebilir. Örneklerden bir tanesinde, bayan bir Uluslararası İlişkiler akademisyeni, Siyaset Bilimi bölümünde Uluslararası İlişkiler üzerine çalışma yapmak için yıllarca Amerika'da yaşamış ve eğitim görmüş Türk bir akademisyenden tavsiye istediğini bildirmişti. Onun cevabı ise “karşılaştırmalı politika alanına da yönelebilirsiniz. Biz hepimiz Uluslararası İlişkilerden başladık ve yine hepimiz sonunda karşılaştırmalı politika'ya geldik” olmuştur. 1990'ların başında Avrupa'da çalışmış bir diğer akademisyen ise aynı tutumu sergileyerek şunları söyledi:

“Merkez akademisyenleri kendi kuramları üzerinde çalışacak ve bunları yeni alanlarda kanıtlayacak insanlar arıyorlar, böylece onlar da meslektaşlarına kendi teorilerinin okunduğunu ve Çin'de ya da Orta Doğu'da uygulandığını anlatabilecekler. Kısacası, yeni kuramcılar aramıyorlar. Kendi merkez ürünlerini yeni alanlarda satması için yerli koloniler arıyorlar, bunlar ya epistemolojik tespitler ya katı yönetsel tercihler ya da somut kuramlar. Onların yaptığı en iyi şey belki de gelişmekte olan ülkelerin gençlerini kendi kuramlarını uygulamak için zorlamalarıdır. Elbette bunu yaparken de bu öğrencilerin, kendi kuramlarını sorgulamalarını, yeniden düzenlemelerini ya da doğu içeriği katmasını beklemiyorlar. Buradaki sorun, öğrenciler danışmanlarının kuramsal kimliklerini benimsedikleri ve bu rolü kabul ettikleri vakit, bu öğrencilerin yeni teoriler üretmek için eleştirel ve revizyonist bir atak yapmalarının çok zor olmasıdır. Bir kere birinin aracı ya da acentesi olduğunuz zaman, kendi ürününüzü üretmeyi denemek ve üretmek kolay değildir. Bu, Türkiye'de McDonalds'ların, eski usul köfte stantlarının yerini almaya başlamasına benzer bir durum olarak görülebilir.”

Beklentiler

Gelecek yıllarda, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler kuramı oluşturma konusunda daha büyük başarılar olacağı yolunda umut verici işaretler bulunmaktadır. Son on yılda yapılan üç Uluslararası İlişkiler disiplini toplantısı, topluluk oluşturma konusunda artan çabaların ve yerel disiplinin karşılaştığı sorunların çözümünde

ortak payda bulma gayretlerinin olduğuna işaret etmektedir. Özellikle 2005'teki son toplantı, yerel merkez ve çevreyi bir araya getirmesi açısından istisnai bir toplantı olmuştur. Toplantılarda, merkezin sesi hala baskın olmaya devam etse de çabalar, yerel düzeyde merkez-çevre yapısal ayrımı daha yerleşik bir hale geçmeden Türkiye'de nispeten bütünleşmiş bir Uluslararası İlişkiler topluluğunun oluşabileceği umudunu vermiştir. Toplantılar sırasında, Türkiye'deki merkez ve çevrenin bütünleştirilmesine yönelik fikirler Mülkiye mezunu ve kıdemli bir akademisyen olan bir profesörden gelmiştir. Profesör, Türkiye'de kırsal kesimlerdeki üniversitelerde bulunan öğretim görevlilerinin büyük şehirlerdeki önde gelen üniversitelerde ziyaretçi akademisyen olarak ders vermelerinin teşvik edilmesi halinde toplulukta daha aktif rol oynamalarının mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Profesör aynı zamanda, bu akademisyenlerin yurtdışındaki konferanslara katılımlarının desteklenmesi için bir program geliştirilmesini önermiştir.²⁷ Bu fikirlerin bir kısmı hâlihazırda hükümet politikalarıyla da desteklenmektedir. Bu amaçla, TÜBİTAK, Türkiye içinde akademisyen değişimini destekleyici programlar düzenlemektedir. Yüksek Öğrenim Kurulu ise kırsal kesimden gelen yüksek lisans öğrencilerini, yerel merkez üniversitelerine yerleştirerek burada eğitim almalarını ve daha sonra geri dönerek çevre okullarda eğitim vermelerini sağlamaya çalışmaktadır.

Türkçe yayın yapma olanakları açısından, 1990'lar, Türkiye'de düşünce kuruluşlarının sayısının artması sonucunda bu merkezlerin politika önceliklerini yansıtan dergilerinin sayısının artmasına şahit olmuştur. Diğer bir yandan önde gelen üniversiteler de dergi çıkarmaktan kaçınmıştır. Bunlar, değişimin bir işareti olarak görünmektedir. Doğrudan bir üniversiteden gelmese de *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, iki Siyasal Bilimler Fakültesi profesörü tarafından başlatılmıştır ve kuramsal araştırmayı desteklemesi açısından da bir istisna olarak görünmektedir. Topluluğun inşasına ve ilerlemesine yönelik umut verici bir diğer gelişme ise beşincisi 2006 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde gerçekleşen ve her yıl kuram, politika ve alan çalışmalarını birleştirmeye çalışan yıllık Uluslararası İlişkiler Konferanslarıdır.

Özgün Kuram Oluşturma ve Topluluk Haline Gelme

Eğer bu eğilim devam ederse yetenekli ve ilgili akademisyenler, başarılı özgün kuram oluşturma çabalarının örneklerini artırmaya başlayabilir. Bu çalışmalar, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler topluluğu için yeni bir imajı ve özü destekle-

²⁷ Duygu Sezer'in, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler kuramının çalışılması ve eğitimi üzerine yapılan çalışma atölyesi tutanaklarında belirtilen önerisi, s.113.

yen asıl itici güç olabilir. Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler, hala disiplinin ne yapıyor olması gerektiği sorusuna takılıp kalmıştır. Batı'daki Uluslararası İlişkiler toplulukları da hala "Uluslararası İlişkiler nedir?" sorusunu tam olarak cevaplayamamış olsalar da birçok olayda, bu temel soruların ilerisine gitmeyi uzun vadeli, genellikle realizm-liberalizm gibi "büyük tartışma"lara dayanan araştırma alanları ve araştırma modelleri belirleyerek başarabilmişlerdir. Bu Batılı topluluklar, sorunun meta-zihinsel tartışmaları ile değil, uygulamalı Uluslararası İlişkiler çalışmaları neticesinde topluluk olabilmişlerdir. Türkiye'de ise benzeri bir rolü özgün kuramsallaştırma, formel Uluslararası İlişkiler kuramları oluşturarak, epistemolojik ve yöntemsel sorulardan bu tarz tartışmalar tanımlayarak, oynayabilir. Örneğin, Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler'in yıllardan beri Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan kritik ilişkilerine bakarak, entegre kuramlarını tartışmada ve bu kuramlara katkıda bulunmada önemli bir rol oynamaması şaşırtıcıdır.

Türk kuramcılar ayrıca, Uluslararası İlişkiler topluluğunun temel korkuları olan düşük kalitedeki bilimin öne geçmesine, "komplo teorileri" (basitlik ve kısalık olarak çoğunluğa hitap eden, fakat yöntemsel olarak içi boş olan teoriler) salgınına ve gazetecilik ve Uluslararası İlişkilerin örtüşmesine karşı mücadelede de önemli rol oynayabilir. Disiplinin yaşadığı bu sorunlar, ancak dünya standartlarında kuvvetli kuramsal ve yöntemsel çalışmalara dayanarak karşılanabilir.²⁸ Türkiye'nin kuramsal eğilimli Uluslararası İlişkiler akademisyenleri, kendi eğitimlerinden yola çıkmalı, kaliteli bilimsel örnekler ortaya çıkarmalı ve bilimsel araştırma ile spekülasyon arasındaki farkı netleştirmelidir.

Elbette, bu yüce çabalar, araştırmanın kalitesi bunu desteklemedikçe başarılmaz. "Kuram oluşturma", bir denge aracı olmaktan daha fazlasını içermelidir; sadece teori yaptığını iddia etmek kendini tanımlama ve üstünlük kazanma açısından yeterli olmaz. Mevcut tablonun değişmesinde ve kuramın yanlış beyan ve kullanımının önüne geçilmesinde en önemli görev, kuramcı olduğunu iddia eden insanlara düşmektedir. Türk akademisyenler anlamalıdır ki teori 'daha iyi' demek değildir, hatta teori, alan çalışmaları, olay çalışmaları ve politika çalışmalarından destek ve işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu türden bir anlayış, aynı zamanda dersliklere de taşınmalıdır. Hem Amerika'da hem de Türkiye'de Uluslararası İlişkiler kuram öğretimi göstermiştir ki öğrencilere teorinin onların gereksinimleri ve çalışmaları için kullanımını anlatmada

²⁸ Gün Kut, "komplo teorilerinin" artmasına karşı tek silah olarak yöntemin rolüne işaret etmektedir, s.51. Benzer öneriler için, Beril Dedeoğlu'nun, çalışma atölyesine katılanlar tarafından ağırlıklı olarak üzerinde durulan "iyi" kalitedeki Uluslararası İlişkiler teorisini "kötü" kalitede olandan- kısaca "Uluslararası İlişkiler olmayan" kuramdan ayırmadaki zorluk hakkındaki eleştirilerine bakınız, s.49.

başarısız olunduğu takdirde, büyük bir kısmının hevesi hemen yok olabilir ve hatta devlette çalışmak veya alan çalışmaları yapmak isteyenlerin direncine maruz kalınabilir. Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler teori sınıfları, yerel disiplinel topluluğunun komitesinin kuramcılar ve diğerleri diyerek giderek bölünmesinden evvel yerel merkez-çevre yapısına bir son vermede en ön cephe olmalıdır.

Özgün Kuram Oluşturma ve Uluslararası İlişkiler Disiplininde Merkez-Çevre İlişkileri

Geriye kalan soru, yerel Uluslararası İlişkiler kuramı oluşturmadaki olumlu gelişmelerin Türkiye ve merkez Uluslararası İlişkiler toplulukları arasındaki ilişkiyi gelecekte ne şekilde etkileyebileceğidir. Türkiye'deki Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin şu an ki şikâyetleri merkez Uluslararası İlişkiler kuramsal tartışmalarında seslerini duyurma girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerinedir. Çevrenin bilimsel çabaları, ulusal bir görüşü temsil ettiği sürece merkez tarafından dikkate alınmakta ve önemli olmaktadır (mesela Irak'ın durumu veya Avrasya'daki enerji politikaları üzerine Türk bakış açısı gibi). Birkaç yıl önce kıdemli bir Uluslararası İlişkiler akademisyeninin belirttiği gibi:

“Hâlihazırda olan, sizin ancak alan çalışmaları için uygun sayılmanızdır. Amerika'daki ve Avrupa'daki iyi üniversitelerde öğretim yapıyorum, ama hepsi Orta Doğu politikaları üzerine. Ve konferanslara davet edildiğiniz zaman, bu kurama ya da kavramsal düşünmeye yapacağınız katkıdan dolayı değil, daha çok olay çalışmaları, alan çalışmaları, ya da deneysel tanımlayıcı analizler için davet ediliyorsunuz ve dürüst olmak gerekirse, bu gerçekten rencide edici.”

Profesörün kaygıları, kişisel kırgınlıktan öte, bu şekilde bölünmüş bir çevre içinde disiplinel bilginin inşasına yönelmektedir.

“Son birkaç yılda, Batı'daki meslektaşlarım arasında dışarıdaki gerçeklikten oldukça uzak genellemelere ve kuramlara kapılanlar olduğunu fark ettim. Bu zaman zaman gerçekten korkutucu boyutta olabiliyor. Bunun olmasının sebebi belki de olaylar ve alanlar konusunda derin bilgidен yoksun olma durumunun bu grubu tüm olanlardan habersiz bir biçimde birbirlerinin çalışmalarını onayladıkları bir sarmal içine sokmasıdır. Ve örneğin benim gibi birisi gelip bir soru sorduğu zaman, bir süre sessizlik olur ve bu sessizlik anında tüm dengenin alt üst olduğunu hissedebiliriz. Burada bir güvensizlik anı oluşur, ama sadece bir an... ve sonra bu akademisyenler devam ederler.”

Böyle bir ortamda, Türkiye -veya diğer çevre ülkelerde- özgün kuramsallaştırmadaki artış, yerel-merkez arasındaki disiplinel ilişki açısından ne gibi sonuçlar doğurabilir? Öncelikle böyle bir gelişme, epistemolojik avantaj ve dezavantaj-

ların çevre ve merkez arasında yeniden dağılımını sağlayabilir. Çevre Uluslararası İlişkiler akademisyenlerinin, aynı soruları yeniden irdeleyerek, merkezin kuramsal tartışmalarına dışardan katılmak yerine farklı bağlamsal koşullardan kaynaklanan kendi sorularıyla yeni teorikler olarak katılmaları kendileri için de daha iyi olabilir. Zira bu şekilde, merkezle aynı tartışmaları yaptıklarında oluşabilecek merkezde yer alan teorisyenlere çelme takmaya çalıştıkları algısını yahut boş ve gereksiz çabalara girdikleri yönündeki eleştirileri de önlemiş olurlar.

Hiyerarşilerin doğası düşünüldüğünde, çevreden çıkan özgün kuramların kısa vadede merkezden gelenler yanında ikinci sırayı almaları olasıdır. Diğer taraftan, bu türden bir kuramsallaştırma, çevre kuramcılarının farklılığı politikasını²⁹ tanıyabilir ve bu şekilde, mesela Uluslararası İlişkiler kuramının Türkiye versiyonunun nasıl olabileceğini keşfetme imkânı yaratabilir. Çevre akademisyenleri için bunun alternatifi, bir merkez grubuna teslim olup asimile olmak dışında, sonuçsuz bir arayış olarak görünmektedir.³⁰ Özgün kuram üzerine çalışan çevre akademisyenleri, (zaten gerçekten var olmamış) bir eşitlikten bir parça feda edip bu kaybı, farklılıklarını ön plana çıkararak telafi edebilir- ki bu da diğer bir çeşit eşitlik yoludur. Neticedeki alışveriş buna değer görünmektedir. Çevreden çıkan özgün kuramdaki artış, Uluslararası İlişkiler teorisinde, daha büyük çaplı bir merkez-çevre diyalogunu üretecek ve “izole edilmiş” akademisyenlerin yaşadığı olumsuz tecrübeleri azaltmaya yardımcı olacaktır. . Bu artış, en nihayetinde, hiç bir bölge ve yaklaşımın göz ardı edilemeyeceği günümüz küresel siyasetinde, kaynaklarını ve bakış açılarını zenginleştirmek yoluyla tüm Uluslararası İlişkiler kuramının gelişmesine çok önemli bir katkıda bulunacaktır.

²⁹ Charles Taylor'ın *Multiculturalism and the 'Politics of Recognition* eserine referans olarak hak ve dokunulmazlıkların herkese eşit olarak uygulandığı eşit itibar politikası ile her bireyin ya da grubun kendine özgü kimliğinin tanındığı farklılık politikası arasındaki çelişki üzerine bir makale Princeton, NJ, Princeton, 1992.

³⁰ Çevreden gelecek yeni kuramların Atlantik'in iki yakasında kaynaklanan paradigma savaşlarında yeni bir cephe oluşturup oluşturmayacağını, özellikle Avrupa ve Amerika orijinli ekollerin yeni hegemonya aradığı bir zamanda hep beraber göreceğiz. Calahan gibi akademisyenlerin Çin bağlamında Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasına ilişkin çalışmalarını gerçekten kavramsallaşmadaki rasyonel bakış açısının çevre tarafından benimsenmesindeki gerçek sebepleri ortaya koyacaktır. W. Callahan, “China and the Globalization of IR Theory”, *The Journal of Contemporary China*, Cilt 10, No 26, 2001, s. 75–88.

Kaynakça

- Alker, H. ve Biersteker, T. "The Dialectics of World Order: Notes for a Future Archeologist of International Savoir Faire", *International Studies Quarterly*, Cilt 28, No 2, 1984, s. 121-142.
- Arı, Tayyar, *Uluslar arası İlişkiler Teorileri*, İstanbul, Alfa Yayinlari, 2002.
- Aydinli, E. ve Mathews, J., "Are the Core and Periphery Irreconcilable? The Curious World of Publishing in IR", *International Studies Perspectives*, Cilt 1, No 3, 2000, s. 289-303.
- Ayoob, M., "Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism", *International Studies Review*, Cilt 4, No 3, 2002, s. 27-48.
- Bilge, Suat, *Politika Ogretimi Sympozyumu*, Ankara, Sevinc Matbaasi, 1962.
- Callahan, W. A., "China and the Globalisation of IR Theory: Discussion of 'Building International Relations Theory with Chinese Characteristics'", *Journal of Contemporary China*, Cilt 10, No 26, 2001, s. 75-88.
- Cox, R.W., "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millenium: Journal of International Studies*, Cilt 10, No 2, 1981, s. 126-155.
- Crawford, Robert ve Jarvis, Darryl, (der.), *International Relations—Still an American Social Science: Towards Diversity in International Thought*, Albany, SUNY Press, 2001.
- Fougner, Tore, *Kişisel İletişim*, 2007.
- Goldmann, K., "Im Westen Nichts Neues: Seven International Relations Journals in 1972 and 1992", *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 2, 1995, s. 245-260.
- Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 4. Baskı, Ankara, Attila Kitabevi, 1993.
- Hajjar, S., et al., "The Literature of Political Science: Professional Journals in Four Nations", *International Social Science Journal*, Cilt 29, No 2, 1977, s. 245-332.
- Hale, William, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, London, Frank Cass, 2000.
- Hoffmann, S., "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Cilt 106, No 3, 1977, s. 41- 60.
- Holsti, K.J., *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*, Boston, Allen and Unwin, 1985.
- Kahler, M., "International Relations: Still an American Science?", (der.), L. Miller ve M.H. Smith, *Ideas and Ideals: Essays on Politics in Honor of Stanley Hoffmann*, Boulder, Colorado, Westview, 1993, s. 395-414.
- Kang, D.C., "Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks", *International Security*, Cilt 27, No 4, 2003 s. 57-85.

Lepgold, Joseph, "Is Anyone Listening? International Relations Theory and the Problem of Policy Relevance", *Political Science Quarterly*, Cilt 113, No 1, Bahar, 1998, s. 43-62.

Neal, F. ve Hamlett, B., "The Never-never Land of International Relations", *International Studies Quarterly*, Cilt 13, No 3, 1969, s. 281- 305.

Palmer, N. "The Study of International Relations in the United States", *International Studies Quarterly*, Cilt 24, No 3, 1980, s. 343-364.

Peterson, S. ve Tierney, M.J., *Teaching and Research Practices, Views on the Discipline and Policy Attitudes of International Relations*, Faculty at U.S. Colleges and Universities, basılmamış çalışma, <http://www.wm.edu/irtheoryandpractice/trip/surveyreport05-06.pdf> .

Pfotenhauer, D., "Conceptions of Political Science in Western Germany and the United States", *Journal of Politics*, Cilt 34, No. 3, 1972, s. 554-591.

Smith, S., "The U.S. and the Discipline of International Relations: 'Hegemonic Country, Hegemonic Discipline'", *International Studies Review*, Cilt 4, No 2, 2002, s. 67-85.

Sönmezoglu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.

Strange, S., "Presidential Address: ISA as a Microcosm", *International Studies Quarterly*, Cilt 39, No 3, 1995, s. 289-295.

"Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Toplantı tutanakları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, No 6, Yaz 2005.

Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Öğretimi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Çalışma Atölyesi, Ankara, 1996.

Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden İnşa Etmek ve Tanımlamak, Marmara Üniversitesi Panel, Mayıs 2001.

Waeber, O., "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, Cilt 52, No 4, 1998, s. 687-727.

Wallace, William, "Between Two Worlds: Think Tanks and Foreign Policy", (der.), Hill, Christopher ve Beschoff, Pamela, *Two Worlds of International Relations*, Londra, Routledge, 1994.

Walt, Stephen M., *The Origins of Alliances*, Ithaca, Cornell UP, 1987.

Wang, Y., "On National Identity of International Relations Theories", Uluslararası Çalışma Birliği (*International Studies Association*), Montreal, 2004.